

Благодійна діяльність козацької старшини Ніжинського полку (друга половина XVII – XVIII століття)

Представники української козацької старшини досить активно займались добродійною діяльністю. Благодійність за доби Української козацької держави торкалась багатьох аспектів суспільного життя. Однак найбільших масштабів благодійна діяльність козацької старшини набула у галузі церковного будівництва. Це й не дивно, адже Православна церква натовді була одним з найважливіших суспільних інститутів. У розбудові храмів та монастирів активну участь брали представники козацької старшини Ніжинського полку, які увічнили свої імена у численних культових спорудах регіону. На жаль, далеко не всі вони збереглися до нашого часу.

Серед найвідоміших культових споруд Гетьманщини був Миколаївський собор у Ніжині, спорудження якого зазвичай пов'язують з полковником Іваном Золотаренком¹. Проте, загибель восени 1655 р. завадила йому завершити розпочату справу і будівництво продовжив молодший брат Івана Василь Золотаренко².

Цікаві відомості про Миколаївський собор навів хорватський проповідник, місіонер та публіцист Юрій Крижанич. Подорожуючи до Москви, він проїздив Україною та деякий час жив у Ніжині. Сюди Юрій Крижанич прибув у квітні 1659 р. і з огляду на запеклі військові дії, що точилися за гетьманування І. Виговського, мусив затриматися у Ніжині на довгі п'ять місяців. Людина допитлива, він добре ознайомився зі становищем в Україні і близько зійшовся з Василем Золотаренком та ніжинським протопопом Максимом Филимоновичем. Тут він побачив на власні очі новозбудований Миколаївський собор та дізнався про подробиці його спорудження. Згодом, опинившись у далекому Сибіру, куди його було заслано за наказом царя Олексія Михайловича, Ю. Крижанич відобразив тогочасні події в яскравих публіцистичних творах російською та латинською мовами.

В одному з них, розповідаючи про пожежу під час похорону Івана Золотаренка на його батьківщині в Корсуні, Ю. Крижанич назвав її карою Божою за те, що ніжинський полковник та його козаки у військових походах грабували уніатські й католицькі церкви. Сам Ю. Крижанич був католиком і обстоював ідею об'єднання церков – унію. Зокрема, він писав: “Хто заперечуватиме тут чудо та явну помсту Божого правосуддя? Визнав це менший брат Василь Золотаренко, до якого у спадок перейшли багатства покійного: для замолювання братових гріхів збудував він у Ніжині велику церкву в ім'я святителя Миколи”³.

На користь гіпотези, що Миколаївський собор був збудований саме у другій половині 50-х рр. XVII ст., свідчить тестамент ніжинської міщанки Копачовчихи, датований 1655 р. Будучи тяжко хворою, вона продала свій будинок за 200 польських золотих. З цієї суми вона заповіла “на новую церков, которая за помощью Божию и за старанием его милости пана Ивана Ничипоровича, гетмана нашего северского, и пане матки его фундована, дати мает третью сорок золотих и осмаков 50 полских”⁴.

У 1685 р. на клопотання козацького товариства с. Заньки Веркіївської сотні та отамана Ониська Топіхи полковий хорунжий Іван Зеленко надав допомогу у будівництві церкви, оскільки громаді забракло коштів на реалізацію цього проекту. Заснування нової церкви благословив митрополит Київський і Галицький Гедеон Святополк Четвертинський. Новозбудований храм було названо на честь святителя Миколая⁵.

Церковним будівництвом у Конотопі опікувалась старшинська родина Кандиб.

Колишній корсунський полковник Федір Кандиба, переселившись до Конотопа і обійнявши уряд сотника, спорудив тут у 80-х рр. XVII ст. Миколаївську церкву⁶. Інший представник цього роду – Данило Кандиба збудував у 1740 р. Богоявленську церкву в Конотопі та Воскресенську церкву в с. Курилівка⁷. Крім того, дещо раніше у 1716–1719 рр. конотопський сотник Андрій Лизогуб збудував у цьому місті кам'яну церкву Різдва Богородиці⁸.

Доброчинною діяльністю активно займалася і старшинська родина Холодовичів з містечка Вороніжа. Один з її представників – Матвій Холодович навчався в Києво-Могилянській академії, де захопився філософією і почав писати вірші. Згодом він вступив на службу до Генеральної військової канцелярії у Глухові. Після відставки у листопаді 1742 р. генерального писаря Андрія Безбородька М. Холодович залишив службу і решту життя прожив у Вороніжі, де побудував дві церкви – Преображенську та Михайлівську. Остання збереглася до наших днів, і, на думку О. Ільїна, є однією з найкрасивіших культових споруд Північного Лівобережжя⁹.

Дівицький сотник Василь Селецький наприкінці XVII ст. з благословення митрополита Варлаама Ясинського збудував Михайлівську церкву у цьому сотенному містечку¹⁰. В Олишівці церковним будівництвом опікувався сотник Іван Шрамченко (1741–1773). У 1743 р. його коштом на місці старої дзвіниці Михайлівської церкви був збудований храм на честь св. Миколи¹¹. У Кролевіці церкву великомучениці Варвари збудував у 1763 р. сотник Петро Стожок, а його зять Василь став першим її священиком¹².

Будівництво церков у Коропській сотні було пов'язане з благодійною діяльністю представників Генеральної військової артилерії, до якої було приписане сотенне місто разом із навколишніми селами. Так, отаман артилерії Петро Юркевич у 1764 р. збудував у Коропі кам'яну Вознесенську церкву, що збереглась до нашого часу¹³. Його ж коштом була зведена у 1769 р. кам'яна церква Різдва Богородиці у с. Рождественському (нині – с. Жовтневе Коропського району)¹⁴, де мешкало чимало пушкарів.

Представники козацької старшини Ніжинського полку приділяли значну увагу забезпеченню храмів церковними книгами і начинням. Після закінчення будівництва Миколаївського собору в 1658 р. В. Золотаренко надав до храму Євангеліє, надруковане у Вільно в 1644 р., на срібному окладі якого було викарбувано: “Сие Евангелие украсил раб Божий Василий Ничипорович Золотаренко до храму св. Николая – року Божого 1658”¹⁵.

Глухівський сотник Олексій Турянський у 1704 р. подарував Троїцькій церкві у Глухові куплене власним коштом Євангеліє¹⁶. Крім того, пожертвував Євангелія храму с. Богданівка у 1710 р.¹⁷ та церкві Введення Пресвятої Богородиці у м. Шостці в 1714 р.¹⁸ У подальшому, обіймаючи уряд генерального судді, О. Турянський у тестаменті, датованому 1716 р., заповідав значні суми на добродійність: “... на поминаніє души моеї грешной легкую 1000 таляров... чтири тисячи золотих, якіє повинна малжонка... реестру особно на тоє споряженые полтори тисячи золотых на разніє монастири и священникам глуховским на сорокоусти роздати. А четвертую тысячу золотых и... килка каменей до монастиря св. верховного апостола Петра и Павла глуховского, а особливо кроме тих 4 тысячей церкву божію Св. Живоначальную Троицы глуховскую для оправования 500 золотых”¹⁹.

Генеральний осавул Іван Мануйлович, який у 1714–1728 рр. був глухівським сотником, у 1734 р. заповідав: “... священникам, дияконам, дякам, понамарям, странным, убогим и нищим роздати золотих 500 за душу мою приказую, а на сорокоусти по всех церквах глуховских, також по селах моих и где толко хутор мои найдутся, тут же на монастир глуховській Петропавловській, и на прочіє обители Святыє золотих 1000 записую, що усе зять мой Іван Пирацкій руками своїми роздать должен”²⁰.

У 1705 р. кролевецький сотник Іван Маковський подарував кролевецькій церкві Різдва Пресвятої Богородиці Тріодь цвітну, надруковану у Львові у 1688 р., та Євангеліє

у срібному окладі²¹. Олишівській сотник Василь Шрамченко у 1753 р. подарував потир Миколаївській церкві в Олишівці²².

Зауважимо, що добродійною діяльністю займалися і представники сотенної старшини. Так, писар Глухівської сотні Федір Омелянович у 1717 р. подарував церкві Різдва Богородиці у с. Хохлівка Анфологій, надрукований у Новгороді-Сіверському у 1678 р.²³, а ніжинський городовий отаман Аввакум Тарасевич надав Октоїх тамтешній Преображенській церкві²⁴.

Отже, представники козацької старшини Ніжинського полку брали активну участь у благодійній діяльності на користь церкви. Їхнім коштом були споруджені та оздоблені численні храми у містах і селах Ніжинського полку.

¹ Історія української архітектури. – К., 2003. – С.217.

² Морозов О. Брати Золотаренки (Нарис другий: Василь Золотаренко) // Сіверянський літопис. – 1995. – № 6. – С. 28; Морозов О. Ніжинські полковники брати Золотаренки (історико-біографічний нарис) // Ніжинська старовина. – Вип. 1 (4). – Ніжин, 2005. – С. 55.

³ Морозов О. Пам'ятка козацької слави // Пам'ятки України. – 1992. – № 2–3. – С. 48.

⁴ Там само. – С. 47.

⁵ Лазаревский А. Описание старой Малороссии. – Т. 2: Полк Нежинский. – К., 1893. – С. 120.

⁶ Там само. – С. 211.

⁷ Там само. – С. 197.

⁸ Там само. – С. 204.

⁹ Ільїн О. Люди старої Сіверщини // Сіверянський літопис. – 1998. – № 2. – С. 88–89.

¹⁰ Историко-статистическое описание Черниговской епархии (далі – ИСОЧЕ). – Т. 5. – Чернигов, 1874. – С. 148.

¹¹ Там само. – С. 269.

¹² Там само. – С. 343.

¹³ Там само. – С. 353.

¹⁴ Там само. – С. 363.

¹⁵ ИСОЧЕ. – Т. 7. – Чернигов, 1873. – С. 373.

¹⁶ Там само. – С. 274.

¹⁷ Там само. – С. 278.

¹⁸ Там само. – С. 350.

¹⁹ Попружна А. Духовні заповіді як джерело з історії благодійництва козацької старшини (за матеріалами тестаментів другої половини XVII–XVIII ст.) // Культурно-релігійний розвиток Гетьманщини кінця XVII – початку XVIII століття: Матеріали науково-практичної конференції. – Ніжин, 2006. – С. 172.

²⁰ Там само. – С. 173.

²¹ ИСОЧЕ. – Т. 5. – С. 335.

²² Там само. – С. 269.

²³ ИСОЧЕ. – Т. 7. – С. 355.

²⁴ Там само. – С. 390.